

Орнаментальне мистецтво як самостійна складна галузь художньої творчості

Анотація. У статті розглянуто ключові питання теорії орнаменту: чи має орнамент самостійний характер і наскільки доцільним є виокремлення його в окремий вид мистецтва; які його базові властивості. Зазначено, що комплексний розгляд проблеми орнаменту дає підстави вважати його особливим видом мистецтва, заснованим на візуалізації ритму. Орнамент має свої власні властивості (інверсія і зворотність, ритм, симетрія, модулярність), передбачаючи можливість відтворення на різних носіях у різних масштабах.

Ключові слова: орнаментальне мистецтво, напрями дослідження орнаменту, властивості орнаменту, ритмічна композиція.

Abstract. The article examines the key issues of the theory of ornament: does ornament have an independent character and how expedient is it to separate it into a separate form of art; what are its basic properties. It is noted that a comprehensive consideration of the problem of ornament gives reasons to consider it a special kind of art based on the visualization of rhythm. The ornament has its own properties (inversion and reversibility, rhythm, symmetry, modularity), providing for the possibility of reproduction on different media at different scales.

Keywords: ornamental art, areas of ornament research, properties of ornament, rhythmic composition.

Орнамент – це та галузь мистецтва, з якою доводиться кожному мати справу практично щодня. Проте спроби знайти чітке та ємне визначення орнаменту часто виявляються безрезультатними. Проблеми дефініції орнаменту і, відповідно, визначення підходів для його дослідження, зводяться до низки основних питань: чи має орнамент самостійний характер чи винятково прикладний, тобто вторинний по відношенню до орнаментованого предмета? чим орнамент відрізняється від декору? які основні властивості орнаменту? яке походження орнаменту в цілому та його окремих різновидів? яка семантика орнаменту, тобто наскільки орнаменти можуть бути носіями певної інформації?

Вже перше питання може вирішуватись по-різному. З одного боку, у контексті декоративно-ужиткового мистецтва орнамент не розглядається як самостійний художній твір і зазначається його неспроможність існувати самостійно. Такий підхід базується виключно на визначенні орнаменту через його декоративну функцію. З іншого боку, окремими дослідниками були зроблені спроби обґрунтувати виокремлення орнаменту як самостійної повноцінної та складної галузі художньої творчості, як особливого виду мистецтва. Ними був означений мистецтвознавчий підхід до орнаменту – через його художньо-образну та емоційну складову, що досягається за допомогою певних засобів виразності.

Тема орнаменту активно обговорювалася в середовищі західноєвропейських (переважно німецьких та англо-американських) архітекторів, художників і мистецтвознавців – там, де із завершенням промислової революції та розквітом товарного капіталістичного виробництва гостро постає питання про художнє оформлення масової продукції, у процесі становлення дизайну як виду діяльності щодо проектування її естетичних якостей – художнього конструювання. Роль орнаменту в декоративно-ужитковому мистецтві лягла в основу дискурсу, що охоплює близько двох століть – з середини XVIII ст. до середини XX ст. На перший план у ньому виступила практична сторона питання – про орнамент в архітектурі та промислових виробках (відповідно – і питання про формування художніх стилів у цілому). Ця епоха відзначена чималою серією публікацій альбомів із зразками орнаментів усіх часів і народів, призначених для їх використання в оформлювальній

практиці та в художній освіті.

У контексті означеного дискурсу енциклопедії першої половини ХХ ст. визначали орнамент через його декоративну функцію – оздоблення. Такі визначення ставили знак рівності між орнаментом і декором.

Суттєвим кроком у розвитку дискусії про орнамент стала робота архітектора Адольфа Лоза (1870-1933 рр.) «Орнамент і злочин» (1913 р.), яка декларує відмову від декору в дизайні та архітектурі функціоналізму [1]. Незважаючи на те, що орнамент продовжував широко використовуватися в оформленні інтер'єрів, в дизайні одягу, тканин, а також в оздобленні предметів декоративно-ужиткового мистецтва, його роль у їхній стилістиці була істотно знижена. Приблизно з середини ХХ ст. питання орнаменту перемістилося з площини дискусій про його практичне застосування в площину теоретичних досліджень та історії мистецтва.

У мистецтвознавстві другої половини ХХ ст. під час розгляду орнаменту відбувається зміщення акцентів на особливості психології його сприйняття та його основні властивості: ритм, симетрію, модулярність. Ритмічність як базова ознака орнаменту зазначена й в його визначеннях. Відмінність між орнаментом і декором підкреслює і латинська етимологія терміну «орнамент»: на відміну від *decoro* – з чітким значенням «прикрашати», семантичне поле його синоніму – *ornare* – визначається латинським варіантом найменування Космосу – *ornamentum*, а також поняттям *ordo* – порядок [3, с. 99-101]. Орнамент не тільки надає предмету конструктивної цілісності та ритмічності, а й є візуальним втіленням біологічних і природних ритмів, в яких існує людина. Таким чином, як і музика, орнамент є носієм ритму, його наочним вираженням через графіку.

Зрештою, в основі і орнаменту, і музики, і поезії лежить ритмічний лад роботи. Таким чином, прообраз орнаментальних побудов фактично представляють найдавніші кам'яні знаряддя – ранньопалеолітичні рубила, де ритмічна оббивка визначає симетричну побудову форми виробу. На першочерговий зв'язок орнаменту з музикою вказують знахідки найдавніших музичних інструментів епохи палеоліту, що вкриті орнаментом або ритмічно організованими групами насічок. Звідси також зв'язок орнаменту, як і музики, з геометрією та системами числення. Поєднання в орнаменті геометрії та мистецтва є свідченням першого людського розуміння регулярності, найдавнішим видом вищої математики, вираженим у неявній формі. Найдавнішими свідченнями цього синтезу є регулярності в орнаментах епохи палеоліту, де угруповання елементів відповідають різним способам числення. Крім того, базовою властивістю орнаменту є ритмічна організація його елементів та їх симетрія. Це – основа побудови будь-якої штучної конструкції. Звідси випливає і «тотальність» орнаментального стилю, що буквально пронизує всі сфери культури.

Найважливішу роль у дослідженні орнаменту відіграло те, що орнамент став об'єктом вивчення не тільки мистецтвознавства, а й цілої низки гуманітарних наук, насамперед археології та етнографії. Так сформувалися основні напрями дослідження орнаменту, зокрема:

- формальне, засноване на класифікації форм його елементів і мотивів, їх взаєморозташування (симетрії), принципів побудови композицій;
- технологічне, що розглядає особливості форми орнаментального поля, способи побудови та розмітки орнаментальної композиції, її членування, ритм, а також технік виконання орнаменту в різних матеріалах;
- етнокультурне, що сформувалося в межах археології та етнографії і дає змогу розглядати специфіку форм орнаментів як етновизначальну та культурну ознаку, дає можливість для реконструкції процесів етогенезу, виокремлення культурних традицій та виявлення їх взаємозв'язків;
- семантичне, яке ґрунтується на встановленні відповідностей між абстрактно-геометричними формами орнаменталізації та реалістичними зображеннями предметів. Її розвиток було зумовлено окремими етнографічними спостереженнями, які вказували на наявність певного смислового навантаження у всіх творах

декоративно-ужиткового мистецтва безписемних народів;

– мистецтвознавче, засноване на дослідженні естетичного сприйняття орнаментів як древніми художниками, так і сучасними споглядачами. Воно передбачає дослідження естетичного впливу орнаменту на глядача (з урахуванням того, наскільки це можливо, відмінностей підходу до орнаменту у сучасного та стародавнього глядача) – дослідження ритмів, художніх засобів виконання орнаменту, ступеня творчої активності художника, його індивідуального, ремесленно-рутинного підходу до своїх творів, тобто того, що дозволяє простежити формування соціальних основ мистецтва, оцінити ступінь його духовної та творчої зрілості у різні періоди минулого. Саме тут знаходить своє місце підхід до орнаменту з точки зору створюваного ним художнього образу.

Таким чином, комплексне дослідження орнаменту як особливого художнього явища має базуватись на синтезі методів його дослідження, вироблених у межах різних напрямів і наукових галузей.

Орнамент – ритмічна композиція, структурована із симетричних по вертикальних, горизонтальних чи похилих осях елементів, візерунків, зон чи секцій; вона складається з площинних графічних форм, колірних полів, розділених чіткими межами. Іншими словами, орнамент – візуалізація ритму, його графічне вираження, і цим він відрізняється від декору, де на перше місце виступає його функція.

Виокремлення орнаменту в особливий вид мистецтва зумовлено його природою. Адже зв'язок орнаменту з об'єктом – лише первинний. Орнаменти можуть вільно переміщатися з одного матеріалу до іншого, з однієї техніки до іншої, з об'єкта мобільного мистецтва – до монументальних форм, зберігаючи при цьому свою первісну ритмічну структуру. Отже, орнаментальні форми легко абстрагуються від першооснови, а відтак, можуть розглядатися як самостійні художні явища.

Список використаних джерел:

1. Loos A. Ornament and Crime. Frank I. (ed.). The Theory of Decorative Art: An Anthology of European and American Writings, 1750-1940. N.Y., L., Bard Center, Yale University press, 2000. P. 288-294.

2. Marushchak O.V., Zuziak T.P., Savchuk I.V. Formation at students of pedagogical higher education institutions of esthetic idea by means of national ornament. *Modern Scientific Researches: The International Scientific Periodical Journal*. Yolnat PE, Minsk, Belarus, 2020. Issue 11. Part 1. Pp. 31-38.

3. Weltfish G. The Origins of Art. N.Y., Bobbs-Merrill, 1953. 300 p.

4. Марущак О., Зузяк Т., Соловей В., Кізім С. Синергія цифрових технологій та засобів національного орнаменту у формуванні естетичних уявлень фахівців культури та мистецтва. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 9(15). С. 770-781.

5. Марущак О.В., Бабчук Ю.М., Бойчук С.О., Васильєв В.О. Формування у майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва естетичних уявлень засобами орнаментальної композиції. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця, 2020. Вип. I. С. 41-45.

6. Марущак О.В., Багрій Д.С., Свята М.В. Теоретичні та технічні аспекти виконання робочих рисунків орнаменту у професійній підготовці майбутніх педагогів середньої та професійної освіти, фахівців образотворчого і декоративного мистецтва. *Проектування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 1. С. 59-64.

7. Марущак О.В., Василько В.О., Давидюк А.В., Микитин А.Я., Черненко Д.С.

Форма як засіб виразності у створенні художнього образу в образотворчому мистецтві. *Modern directions of scientific research development*. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. BoScience Publisher (May 18-20, 2022). Chicago, USA. 2022. Pp. 602-610.

8. Марущак О.В., Кравець В.М., Мудрак Н.В. Декоративний рисунок як універсальний інструмент умовно-декоративного сприйняття світу. *Актуальні питання науки, освіти і суспільства: теорія і практика*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 28 жовтня 2022 р.): у 2 ч. Умань: ЦФЕНД, 2022. Ч. 1. С. 73-74.

9. Марущак О.В., Масюк В.О. Декоративність як форма організації художнього образу. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця, 2022. Вип. 5. С. 187-192.

10. Марущак О.В., Недзеленко Ю.А., Ткачук Н.І. Науково-теоретичні основи орнаментальної композиції у професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій і педагогів професійної освіти. *Dynamics of the development of world science*. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 644-653.

11. Марущак О.В., Романенко С.В., Будикіна Б.С., Павловська Є.А. Художньо-образна мова формування декоративної композиції. *Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications*. Proceedings of the VII International scientific and practical conference. (January 24-26, 2024) Vienna, Austria, International Scientific Unity. 2024. Pp. 57-61.